

ЛЕМКІВСЬКІ ВЕСІЛЬНІ ОБРЯДОВІ ПІСНІ В МІЖЕТНІЧНОМУ КОНТЕКСТІ

У статті проаналізовано лемківські весільні пісні як найконсервативніший сегмент регіональної обрядової етнокультури. На багатому джерельному матеріалі, із порівняльними паралелями в роботі розглянуто поетику, ритмострофіку лемківських весільних обрядових пісень, простежено їх українську основу. Лемківська весільна обрядова пісенність, ця невід'ємна частина загальноукраїнського пісенного фонду, має і свої специфічні особливості, зумовлені близьким сусідством лемків з поляками та словаками. Закономірно, що ці особливості найкраще виявляються при порівнянні лемківської весільної пісенності з аналогічною пісенною традицією західних слов'ян.

Ключові слова: весільні обрядові пісні, обряд, весілля, архаїчний, регіональний, етнокультура.

В статье проанализировано лемковские свадебные песни как наиболее консервативный сегмент региональной обрядовой этнокультуры. Лемковская свадебная обрядовая песенность, являясь неотъемлемой частью общукраинского песенного фонда, все же имеет свои специфические особенности, обусловленные близким соседством лемков с поляками и словаками. Закономірно, что эти особенности лучше всего определяются при сравнении лемковской свадебной песенности с аналогичной песенной традицией западных славян.

Ключевые слова: свадебные обрядовые песни, обряд, свадьба, архаический, региональный, этнокультура.

Lemky's wedding songs as the most conservative segment of the regional ritual ethnoculture is analyzed in this article. Lemkiv wedding ritual songs poetics, rhythm and versification with comparative parallels have been studied in the rich variety of works. Lemkiv wedding ritual songs Ukrainian origin has been traced in this research. Lemkiv wedding ritual songs is an integral part of all-Ukrainian songs fund and it has its specific peculiarities caused by the Lemkiv dwelling in the vicinity to the Poles and the Slovaks. These peculiarities are accordingly better revealed while comparing Lemkiv wedding ritual songs with the Western Slavs songs tradition.

Key words: wedding ritual songs, ceremony, wedding, archaic, regional, ethnoculture.

Вибір теми зумовлений тим, що весільний фольклор Лемківщини є мало досліджений. Оскільки ж розвиток цивілізації все гостріше ставить проблему консервації національних традицій, найбільшу увагу викликають так звані «острівні» регіони, яких найменше сягнула хвиля новітніх цивілізаційних віянь. В умовах тривалої бездержавності, штучного розмежування зі своєю етнокультурною материзною, під жорстоким чужинецьким гнітом, як зіницю ока, доводилось берегти свою самобутність лемкам – крайній західній етнографічній групі українців, що проживали обабіч Карпатського хребта від річки Попрад на заході і аж до витоків річок Сян та Уж на сході, між польським та словацьким народами. Пограничне розташування лемківського краю зумовило взаємозбагачувальне співіснування національних культур східно- і західнослов'янських народів, у тому числі і їх

фольклорів. Насильницька депортація лемків після Другої світової війни призвела до цілковитого руйнування етнокультурного середовища регіону. Ось чому перед національно-свідомим, мислячим українством постало завдання: вберегти від остаточного забуття те, що наші предки створювали упродовж багатьох віків, бо це – наша історія, наші витоки. Важливість і наукова продуктивність ареального вивчення весільного фольклору Лемківщини зумовлена унікальними культурно-архаїчними особливостями регіону, які можуть послужити основою для з'ясування первісних світоглядних уявлень населення цього краю та його місця і ролі у формуванні українського етносу.

Порівняльний аналіз лемківської весільної пісенності з польським і словацьким регіональним матеріалом передбачає визначення локально-національного і загальнолюдського, репрезентованого

текстовими ситуаціями, символікою і образністю, у яких сповна виявляються етнопсихологічні особливості носіїв фольклору.

В основі дослідження – фольклорно-етнографічні описи весільної обрядовості лемків, польських гуралів та східних словаків, що виконали дослідники XIX-XX ст., частково власні записи лемківського фольклорного матеріалу, зроблені упродовж 1996-2000 років, а також архівні матеріали Центрального державного історичного архіву у Львові.

Мета дослідження полягала в тому, щоб виявити й проаналізувати локальні особливості лемківського весільного обряду, весільної пісенності та з'ясувати процеси їх усебічної взаємодії з весільною пісенною обрядовістю східних словаків і польських гуралів.

Проаналізувавши у хронологічній послідовності історіографію досліджуваної проблеми, акцентуємо на тому, що лемківська весільна обрядовість і пісенність досі не була об'єктом дослідження як одноцільний етнокультурний комплекс у міжетнічному середовищі. Спостерігаємо нерівномірність досліджень польської та словацької територій Лемківщини. Утім, потрібно зазначити, що довготривалий процес вивчення фольклору лемків представлений насамперед працями емпіричного змісту з принагідними теоретичними міркуваннями і висновками, зокрема в працях Ф. Вовка, Ф. Колесси, В. Гошовського, М. Сивицького, М. Мушинки та ін. Тому й досі немає комплексної праці, у якій було б усебічно досліджено весільні обрядові пісні (та й інші жанри) українських лемків у контексті їх міжетнічних зв'язків із сусідніми західнослов'янськими народами.

На порозі XXI століття все більш відчутною стає потреба в дослідженнях українського регіоналізму не тільки на емпіричному рівні, а й на теоретичному. Тому можна без перебільшення сказати, що вихід у світ праці Романа Кирчіва «Із фольклорних регіонів України» [3] є новим етапом теоретичного осмислення українського фольклорного регіоналізму, в тому числі стосовно Лемківщини.

Постеживши українську основу пісенності лемківського весільного обряду в його локально-регіональних варіантах і розглянувши аспекти лемківських весільних обрядів у контактному суміжжі зі словацько-польським оточенням, зауважимо, що у своїй основі вони містять чимало рис загальноукраїнської спільності.

Для цього регіону характерні й специфічно карпатські елементи, пов'язані з географічним положенням, шануванням культів землеробства і скотарства, збереженням давніх галузей господарства, окремі з яких у меншій мірі збереглися в інших місцевостях України.

Водночас тісне сусідство лемків із західними слов'янами стало першопричиною активних взаємовпливів у їх весільній обрядовості. Тому, попри архаїчні форми та елементи, весільна пісенність лемківського варіанта українського обряду характеризується деякими відмінностями, зумовленими

контактами із словацькою та польською пісенними традиціями. Слід також відзначити, що аналогії окремих елементів більше простежуються у весільній обрядовості українців Східної Словаччини і словаків, набагато менше збіжностей у лемківсько-польському суміжжі.

Так, своєрідністю весілля лемківської етнографічної зони є чітко виражена роздільність обрядодій у молодого і молодої, виголошення старостою напутніх промов перед кожним важливим обрядодійством, автентичні назви весільного обрядового хліба (*привикáнець*, *стіленьник*, *бáлець*), збереження групи очисних обрядів, насамперед, обрядове вмивання молодих біля води, малохарактерність звичаю комори та ряд інших. Водночас наслідком відмінних історичних, політичних та соціальних умов регіону, міжетнічними контактами можна вважати наявність певних особливостей лемківського весілля, які простежуються в аналогіях його окремих елементів із весільною обрядовістю західних слов'ян. Так, для всіх регіонів Лемківщини характерний обряд *відгадування підставної нареченої* перед шлюбом і після шлюбу в домі молодої, що зближує лемківське весілля з подібними обрядовими діями у поляків та словаків. Стимування від їжі молодої (молодих) під час спільного посаду зустрічається на Закарпатті, а також у західних слов'ян. *Танці в корчмі* як окремий етап весілля поширений серед галицьких лемків, а також серед поляків. Як і у лемків, у словаків простежуємо збереження ритуальних танців (платний танець з молодою), подекуди навіть з однаковою назвою; вживання ритуальних весільних страв, властиве також полякам, – сиру, меду, весільного печива. Такі аналогії особливо помітні серед українського населення Східної Словаччини і словаків, що проживають на суміжних територіях, наприклад, звичай *дárника* при обдаровуванні молодої.

Аналіз текстів весільної лемківської пісенності дозволяє зазначити: весільні обрядові пісні засвідчують, що за змістом і функціональним призначенням загалом вони генетично споріднені з загальноукраїнськими, відзначаючись певними локальними відмінностями. Порівняльний аналіз дозволяє зробити висновок, що весільний пісенний репертуар трьох сусідніх народів яскраво віддзеркалює їхнє походження зі праслов'янської весільної обрядовості, яка формувалась на моногамному шлюбі, рільничому укладі життя, подібному світогляді (однакове значення вогню, води, хліба, райського дерева, сонячного культу і т.ін.), на подібних обрядодійствах (вінкоплетини, благословення, кругові обходи коло стола й діжі, розділювання короваю тощо), за структурно й функціонально подібною інсценізацією весільного церемоніалу, що в сукупності склали етнонаціональні варіанти традиційної родинної обрядовості спільного ареалу – т. зв. «карпатського циклу». У лемківських піснях збереглась архаїчна, багата і розмаїта поетична образність, яскрава експресив-

ність, яка в багатьох випадках накладає відбиток і на словацькі пісні цієї тематичної групи. Що ж до перегуку з польськими піснями, то він значно слабший і функціонально часто відмінний. Водночас у лемківських піснях помітні окремі запозичення із словацької та польської мов. Так, серед прощальних пісень натрапляємо на лемківсько-словацьку паралель пісні «Камаратко наша»:

Камаратко наша,
Ей, розлучай ша з нами,
На другу неділю,
Ей, будеш з невістамі [2, с. 13].
Словацький текст:
Kamarátka naša už se nám vydáva,
co ona nam všadzi predek vyvadzala [9, с. 294].

Очевидною є збіжність лемківського тексту зі словацьким. Тут маємо уже в лемків виразне запозичення від словаків *камаратка*, а воно, у свою чергу, до словаків прийшло з Німеччини (нім. *Kamerádin* «подруга»).

Весільне деревце на галицькій Лемківщині має назву *ріцка*, *різка* [1, с. 6], на прясівській Лемківщині – *застава* [2, с. 38]. На думку словацького дослідника І. Коморовського, свою назву весільного деревця галицькі лемки, як і західні українці отримали під впливом польської назви *różdzka*, *różga* [8, с. 67]. А от весільний знак прясівських лемків дуже подібний до відповідної весільної атрибутики словаків. Однак, пісні, які виконували в цей обрядовий момент, у лемків, поляків та словаків відрізняються.

У лемківській весільній пісенності помітно затрималися архаїчні мотиви й образи реліктного українського репертуару, для якого характерне розлоге пісенно-хорове вираження змісту весільних обрядодійств, морально-психологічного стану молодої пари, їх родин, розмаїта поетична символіка і стилістика.

Тривалий ендосмос культурних, економічних, суспільно-політичних контактів сусідніх етносів в історичній ретроспективі зумовив взаємообмін елементами весільної пісенно-обрядової інсценізації з досить помітною лемківською домінантою щодо словацького пісенного весільного репертуару, а також і щодо репертуару польських гуралів, особливо у давніших пісенних верствах.

Весільний пісенний репертуар трьох сусідніх народів віддзеркалює генетичну спорідненість праслов'янської весільної обрядовості, яка формувалась на моногамному шлюбі, рільничому укладі життя, подібному світогляді. Ось чому ми маємо аналогічні обрядодійства (благословення, кругові обходи навколо стола й діжі, розділювання короваю тощо), подібну змістовно-функціональну структуру весільного церемоніалу – іншими словами, різні етнонаціональні варіанти традиційної родинної обрядовості спільного ареалу (так званого «карпатського циклу»). Аналізуючи пісенний матеріал весільної обрядовості, зауважуємо не

тільки спорідненість образних моделей, спільність мотивів і поетичної стилістики, але й дуже часто цілковиту однотипність метрично-строфічної структури. Так, традиційне сідання на віз супроводжувалося як у лемків, так і в поляків та словаків однією і тією ж піснею:

*Ой сідай, сідай, кохання моє,
Бо ти не pomoже плаканья твоє.
Твій велький жаль не pomoже,
Бо конічки стоять т вóзі
Позапригáни* [6, с. 56].

У поляків:

*Siadaj, siadaj na wóz,
moje kochanie,
nie pomoże twoje płkanie
konik zaprzężony juz* [8, с. 227].

У словаків:

*Ach, sedaj, sedaj, srce rozmilé,
už ci nespomuože, zakel je tvoje,
už čažki žá nespomuože,
štiri kone stoja v voze
pozaprahane* [152, с. 261].

Ф. Колесса в праці «Карпатський цикл народніх пісень (спільних українцям, словакам, чехам і полякам)» писав про існування спільного карпатського циклу обрядових пісень у лемків, словаків, чехів і поляків, що зрозуміло, має місце й у весільній пісенній обрядовості [4, с. 96]. У згаданому дослідженні вчений докладно не торкався міжетнічних впливів у формуванні карпатського фонду. За нашими спостереженнями можна припустити запозичення окремих елементів з того чи з того етнічного фольклорного репертуару. Наприклад, подані вище лемківський і словацький тексти можна вважати запозиченими з польського весільного фонду, оскільки пісня «*Siadaj, siadaj na wóz, moje kochanie*» відома на всій території Польщі. На польське походження наведеної пісні вказав в одній зі своїх праць Ф. Колесса, зазначивши, що вона «зложена з віршів різного складу: (6+5)2 і (4+4)2», не характерних для лемківської пісенності [5, с. 105].

Найбільшою імпровізаційністю відзначаються жартівливі післяшлюбні пісні. Майже в кожному лемківському селі можна почути численні різновиди цих пісень. Це, як правило, 3-4 рядкові приспівки, які переважно співали за весільним столом. На галицькій Лемківщині дружки зазвичай дражнили хлопців так:

*А чом дружба кóня не ма,
Бо го осідлати не зна,
Осідлайте, дружки, кóта,
Най сяде на нього з плота!
На що хлопці відповідали:
А наши дружэйки лáдни на обличах,
Дав за них задаток онучар з Тилича.*

*А наши дружечки плечáми рушáют,
Чи то від гонóру, чи воші кусають? [7, с. 150]*

На півдні Лемківщини знаходимо такі варіанти:

*Я дружба, я дружба,
Цілому вешілю,
Тримайте ня, дружки,
Бо ша вам отéлю [2, с. 63].
А наши дружечки
Шувні співають знають,
А люде думáють,
Же то пси брехáють [7, с. 243].*

Характерним для пісень цієї тематичної групи є використання одного і того ж мотиву в різних місцях. Наприклад, якщо замінити в поданих текстах слово «дружечки» на «свашечки», характеристика персонажів від цього не зміниться. Такі гумористичні монострофи багато в чому подібні до коломийкових і дають широкі можливості, як

ми уже зазначали, для заміни адресата. Комізм змісту в цих монострофах будується на відповідному зображенні портрета або вчинків когось з учасників весілля. Відповідною є і стилістика цих пісень зі своєрідною лексикою: воші, пси, брехáють, отелюся.

Аналіз лемківських весільних обрядових пісень свідчить і про їхню високу естетичну вартість, що виявляється у глибокому психологізмі змісту, багатстві та яскравості поетичних образів, у розмаїтті ритміки і строфіки, докладності відображення весільного обрядодійства і церемоніалу.

Давня спорідненість слов'янських народів, тривалі історико-культурні взаємини українських лемків, словаків і поляків не минули безслідно. Вони призвели до появи схожих пісень, які, до того ж, демонструють унікальний синтез різних етнічних елементів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бугера І. Українське весілля на Лемківщині / Іван Бугера. – Львів : Накл. вид-ва «На сторожі», 1936. – 66 с.
2. Гривна В. Народні звичаї Маковиці / Василь Гривна. – Пряшів : Наук. популярна б-ка Центр. комітету культ. союзу укр. трудящих, 1973. – № 5. – 164 с.
3. Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України. Нариси й статті / Роман Кирчів. – Львів : Ін-т народознавства НАН України, 2002. – 349 с.
4. Колесса Ф. Карпатський цикл народних пісень (спільних українцям, словакам, чехам і полякам) / Філарет Колесса. – Прага, 1929. – С. 93–114. – (Sborník prací I Sjezdu Slovanských filologů v Praze; Sv. 2).
5. Колесса Ф. Фольклористичні праці / Філарет Колесса. – К. : Наук. думка, 1970. – 414 с. – (АН УРСР. Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етногр. ім. Т. Рильського).
6. Українські народні пісні з Лемківщини / [зібрав Орест Гижа]. – К. : Муз. Україна, 1972. – 403 с.
7. Сивицький М. Духовна культура Північної Лемківщини / Микола Сивицький. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1988. – Т. 2. – С. 137–157. – (Записки Наук. товариства імені Шевченка. – Т. 206 (історично-філософська секція)).
8. Komorovský Y. Tradičná svadba u Slovanov / Yan Komorovský. – Bratislava : Univerzita Komenského, 1976. – 308 s.
9. Kolberg O. Dzieła wszystkie / Oskar Kolberg. – Wrocław-Poznań, 1964. – 377 s.– (Polskie towarzystwo ludoznawcze; t. 28 Mazowsze. Cz. V.).